BRATISLAV ILIĆ

Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet – Katedra za konstruktivne sisteme i prostorne strukture, Beograd

UDK 72.012"20"
711.4"20"

KREATIVNI SEKTOR I METAMORFOZA PROSTORA: GRAD V INFORMACIONO-TEHNOLOŠKE ERE 21. VEKA

Apstrakt: *Kreativne industrije zauzimaju značajnu ulogu u kreiranju arhitekture trećeg milenijuma. Ideje novih gradova digitalnog doba u svetu transformišu prostor preispitivanjem i pomeranjem fizičkih ograničenja arhitekture. Direktan odraz implementacije futurističkih koncepata iskazuje se u dvadeset prvom veku tehnološkim inovacijama i transferom znanja, primenom savremenih tehnologija i materijala u kreiranju novih koncepata prostora grada, koji pored prostornih, nose i nove vizuelne, semantičke, društvene, geopolitičke i druge poruke.*

Ključne reči: *grad, metamorfoza prostora, digitalno-tehnološka era, kreativne industrije*

*Uvod**

Uloga velikih gradova u procesu razvoja globalnog informatičkog društva je značajno promenjena upo-

* Rad je nastao kao sinteza naučnih istraživanja iz oblasti transformacije gradova i savremenih tehnologija u arhitekturi, na dva naučno-istraživačka projekta koje finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj, u koje je autor teksta uključen. Nazivi projekta su: *1) Istraživačko-edukativni proces i metodologija istraživanja transformacije grada u kontekstu tranzicije i globalizacije i evropskih integracija: Urbani portret Beograda.* Projekat br. 164003, rukovodilac projekta prof. dr Ljiljana Blagojević. 2008-2010.
2) Primena rezultata naprednog razvoja prostornih struktura u oblasti 3D transformacija, konstruisanja, novih materijala – Simprolita i tehnologija. Projekat br. 16-009. Rukovodilac projekta prof. dr Miodrag Nestorović. 2008-2010.

trebom novih modela i strategija delovanja na širi društveno-politički i ekonomski prostor. Početak dvadeset prvog veka obeležila je ubrzana informatička revolucija. Ovaj kvalitativni skok u početku nije shvaćen i posmatran kao radikalan korak u svim sferama ljudskog delovanja. U prvom trenutku je uticao na razvoj investicija, kretanje cena i profit ukupne privrede, ali je vrlo brzo preneo svoj uticaj u nesagledivim razmerama i na ostale sfere ljudskog života. Ubrzavanjem protoka informacija ostvarene su nove potrebe i zahtevi za efikasnošću radne snage, javile su se nove potrebe i navike stanovništva. Ovakva transformacija uslovila je promenu paradigme društvenih odnosa. Gradovi su oduvek bili nosioci razvoja države i uspostavljenog društvenog poretka. U ranijem periodu, gradovi su prevashodno bili autonomne urbane celine, usmerene na razvoj pod lokalnim uslovima i specifičnostima, čime su u prostorno-vremenskom kontinuumu ostvarivali sopstveni identitet. I danas oni predstavljaju celine koje u okvirima određenih strategija imaju za cilj da održe korak u razvoju sa ostalim gradovima.

Formiranjem globalnog informatičkog tržišta, nekada prihvaćeni model koji je bio baziran na fizičko geografskim karakteristikama i postojećim resursima okruženja danas više ne može obezbediti snažan uticaj u globalnoj svetskoj ekonomiji, politici i kulturi. Početak trećeg milenijuma obeležila je globalna informativna mreža, koja je poremetila dotadašnju ravnotežu i uticala na sve makroekonomske agregate. Ona je omogućila stvaranje globalnog prenosa informacija, a samim tim i razmenu dobara i ubrzanu aktivnost svetskog tržišta. Ovakva nova, spontana pravila omogućila su i višestruko bržu razmenu ideja i koncepata razvoja prostornih celina u svetu, pri čemu su nekada važni resursi postojećih gradova koji su se razvijali vekovima relativizovani, uz primenu strategija razvoja baziranih na primeni novih tehnologija i medija. Ovaj fenomen je doprineo ubrzanom razvoju svetskih gradova u širem smislu koncentracijom moći i kapitala u odnosu na raniji period ograničenog i uravnoteženog tržišta u lokalnim, regionalnim ili kontinentalnim razmerama.

Produkcija prostora kakvu posmatra Anri Lefevr (Henri Lefebvre), postala je realnost na globalnom nivou. Lefevr tvrdi da se apstraktni prostor ne može

videti, uvodeći nove kategorije socijalnih uticaja u prostor, pri čemu ga naziva diferenciranim prostorom, smatrajući ga supkategorijom apstraktnog prostora. Njegova teorija podrazumeva tri nivoa delovanja: fizički, mentalni i sociološki, koje prate tri prostorna koncepta: 1) reprezentacija prostora zasnovana na idejama i aktivnostima planera i stručnjaka, strateškim politikama zajednice, uzimajući u obzir sve sfere uticaja; 2) reprezentativni prostori (prostori koji direktno žive kroz sliku i simbole, prostori stanovnika grada); 3) prostorne prakse.[1] Posmatrajući grad na ovaj način pokušaćemo da identifikujemo značaj kreativnog sektora u transformisanju prostora savremenog grada, uz obraćanje pažnje na pomenutu slojevitost prostornog razvoja kroz pojavu tehnoloških i tematskih parkova kao novog obrasca javnih prostora, uz stalnu primenu savremenih tehnologija u građevinarstvu. Radom će biti obuhvaćeni obrasci razvoja gradova u Aziji (Dubai, Peking) i Evropi (remodelacija urbanih aglomeracija kroz formiranje klastera gradova), kao i zapažanja o kreativnom sektoru u oblasti planiranja i arhitekture Beograda na početku trećeg milenijuma.

Konture novog modela razvoja grada informaciono-tehnološke ere 21. veka

Koncepti razvoja koji su se javili kao posledica ovih promena nisu svuda isti, pa ne možemo izdvojiti univerzalni model, ali se svakako mogu prepoznati varijeteti sa zajedničkim karakteristikama. U tom smislu treba izdvojiti modele gradova nastalih urbanizacijom u poslednjim decenijama, sa izraženom slobodom ulaganja kapitala, prostornog širenja i intervencija u građenoj strukturi, kao i već razvijene gradove sa izraženim tekstom prošlosti, prostornim i konceptualnim ograničenjima, koji svojim uređenim strategijama i legislativom prilagođavaju stečene vrednosti i nove potrebe razvoja tehnološke ere.

Proizvodne funkcije pod okolnostima brze razmene informacija su promenljive, što direktno utiče na celokupnu sliku liberalnog kapitalizma, i celokupan sistem čini nestabilnim. Nosioci kapitala u informa-

[1] Mitrašinović M., *Total landscape, Theme Parks, Public Space*. Ashgate Publishing, UK, 2006. pp.24.

tičko-tehnološkoj eri ne poznaju granice, okupirajući prostor na globalnom tržištu da bi ostvarili visok profit. Vreme, tj. efikasnost je značajan faktor koji uzima primat u odlučivanju, pa prostor kao resurs danas može imati relativan značaj, u slučaju kada ne postoje jasne strategije njegovog budućeg razvoja. Ovo je jako značajno za urbani razvoj gradova, a samim tim i arhitekturu koja ga prati. Nosioci kapitala u stalnom takmičenju tragaju za ostvarivanjem prednosti kroz usvajanje novih tehnologija i organizacionih modela. Ono što je svojevremeno promovisano u oblasti urbanizma kao kritična tačka urbanog razvoja grada – Ekumenopolis,[2] danas možemo posmatrati preko tumačenja Dejvida Harvija (David Harvey) ekonomskog razvoja gradova kroz neoliberalizam i restauraciju klasne moći, pri čemu potraga za profitom generiše lokacijski dinamizam unutar paralela tehnološkog i organizacionog dinamizma.[3] Može se zaključiti da prostor na kome nosioci kapitala primenjuju svoje nove organizaciono-tehnološke obrasce nije jasno definisan, već je to prostor globalnog kapitalizma, i da on, po Harviju, predstavlja promenljivu kategoriju kroz vremenski okvir i društvena delovanja, uslovljenu povoljnostima lokalnih tržišta. Značaj geopolitike u razvoju globalnih centara finansijske moći je neizmeran, što svedoče gradovi kao što su Njujork, London, Pariz, Tokio, Peking.[4]

U ovakvim slučajevima, urbani centri kapitala nastali na bazi tehnološko-informativnih tehnologija mogu biti podložni rastu, ali i opadanju, više nego urbani centri koji imaju duži period razvoja, razvijene strategije i prakse društvenog delovanja i dublji istorijski, administrativni ili kulturni značaj. Primer drastičnih oscilacija u prethodnim godinama je Dubai, koji je

2 Perović M., *Anatomija Beograda: Research into the Urban Structure of Belgrade*, Beograd 2002. str. 11. „Nešto ranije, Constantinos A. Doxiadis publikovao je svoju viziju Ekumenopolisa – Grada s kraja XXI veka, globalnog naselja gde je ceo svet jedan grad a jedan grad ceo svet, kada rast broja stanovnika u svetu dostigne tačku zasićenja i kada postane ravan nuli. U takvom konceptu globalnog naselja različite vrste komunikacija i servisa postaju neuporedivo značajnije od čisto fizičke povezanosti njegovih izgrađenih delova."

3 Harvey D., *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development.* Verso, London 2006, p.97.

4 Slater E., The Flickering Global City, *Journal of World-Systems Research*, X, 3, 2004, p. 603

poslednjih decenija imao ubrzan urbani razvoj zasnovan na plasmanu inostranog kapitala i uvozu kreativnih industrija, ali je pojavom globalne svetske ekonomske krize doživeo ekonomski pad što je proizveo društvenu transformaciju grada u kratkom periodu, pri čemu razloge opadanja možemo naći, pored povlačenja stranog kapitala, u dugogodišnjem ograničenju prava svojine lokalnog tržišta nekretnina i u strukturi stanovništva grada.[5] Dejvid Harvi razmatra produkciju regionalizma kroz poroznost granica kapitala i radne snage, prateći migracije ovih resursa u slučajevima specifičnih kriza i gubitka vrednosti za određene prostore. On navodi kao osnovne razloge mogućeg opadanja iscrpljivanje postojećih resursa, kretanje kapitala ka povoljnijim lokacijama i zastarelost infrastrukturnih aranžmana i investicija usled moćnih kretanja tehnoloških promena.[6] Na primeru Dubaia jasno se može potvrditi njegova teorija kroz jednogodišnju oscilaciju kretanja kapitala, gde je samo jedan od razloga koje navodi – transfer kapitala – direktno uticao na kompletnu transformaciju grada, zaustavljanjem proizvodnih procesa i napuštanjem stanovništva.

Slika 1: Dubai Future Projects

5 Matly M., Dillon L., *Dubai Strategy: Past, Present, Future,* Harvard Business School, 2007, p. 5. Bez obzira na otvaranje tržišta nekretnina i uvođenje prava svojine za inostrano stanovništvo u prethodnom periodu, Dubai je grad u kome je većina radno aktivnog stanovništva naseljena privremeno.

6 Harvey, 2006. p.103.

Arhitektura kao medij novog vizuelnog i simboličkog identiteta grada

Arhitektura se danas prevashodno posmatra kao vizuelna umetnost, performans, način izražavanja i misao, ili promocija moći, pa tek onda kao realna potreba društva. Ovakva arhitektura je neminovnost globalnog društva dvadeset prvog veka. Ona kao takva podstiče i nove tehnološke inovacije. Nove mogućnosti razvoja konstruisanja i projektovanja su materijalno i dalje ograničene, ali je arhitektura prevashodno napredovala na polju dizajna i medijske promocije. Mnoštvo apstraktnih ideja dalo je povod za pomeranje granica i u građenju objekata. Danas smo svedoci izvođenja velikih građevinskih poduhvata koji sami po sebi ne mogu garantovati duge periode eksploatacije. Ovakvi objekti nastaju pre svega kao potreba za trenutnom promocijom tehnološke, ekonomske i političke moći, i u tom smislu su veoma promišljeno osmišljene strategije planiranja, promocije, projektovanja i izgradnje ovakvih kompleksa, uz sve rizike koje nosi eksperimentalna arhitektura informatičko-tehnološke ere. Ovo se, pre svega, odnosi na masovnu primenu CAD/CAM tehnologija u građevinarstvu, koju možemo videti na objektima *Burj Dubai, YAS Hotel* u Dubaiu, objektima *CCTV (Central Chinese Television), Water Cube, China's National Stadium (Bird's Nest)* u Pekingu, na novom sajmu *Fiera Milano* u Milanu itd. Značajni pomaci u građevinarstvu ostvareni su simbiozom informacionih i tehnoloških inovacija. U tom smislu, pored efikasnosti imaju, pored vizuelne i jaku simboličku poruku u kontekstu primene ekonomije znanja kod novih formi arhitekture. Pojam klasičnog konstruktivnog sistema se relativizuje masovnom primenom računarskih tehnologija u oblikovanju, optimizaciji i proračunu arhitektonskih objekata velikih razmera. Uz to, sva savremena dostignuća industrijske proizvodnje i kreativnog sektora su dostupna na globalnom svetskom tržištu, što omogućava njihovu brzu primenu u svim sferama, a to se u građevinarstvu ocrtava kroz primenu savremenih materijala izuzetnih fizičkih i mehaničkih karakteristika, prethodno razvijenih i za druge potrebe. Na taj način, informatička revolucija doprinosi novoj tehnološkoj revoluciji, koja neminovno proizvodi arhitekturu na temeljima kreativne industrije.

Nedostatak javnih prostora u gradovima nastalim na bazi kapitala ili novih potreba transformisanog dru-

štva nadoknađuje se formiranjem novih javnih prostora u vidu tehnoloških ili tematskih parkova. Gradovi sa dubljim sadržajem i istorijskim nasleđem u određenoj meri se odupiru ovom trendu, pa su ovakvi parkovi često smešteni na periferiji, ali imaju značajan uticaj na formiranje kulturnog miljea gradova. Može se reći čak da ovakvi modeli razvoja direktno utiču na segregaciju kulturnih praksi kroz prostorne i klasne podele centralnih zona i periferije, pri čemu određeni društveni slojevi lakše prihvataju promene u javnom životu, dok ga drugi smatraju supkulturom. Sa strateškog nivoa, kako navodi Mitrašinović, javni prostor se može definisati kao kompleksni dinamični, višedimenzionalan sistem u akciji komponovan od gradivnih struktura i stejkholdera svih tipova zajedno, sa društvenim praksama (zakon, strategije upravnih struktura, kulturna obeležja, sistemi vrednosti i verovanja, ekonomski red, klasna podela), materijalnim artefaktima (objekti, mobilne komunikacije i sl.) i nematerijalnim stimulacijama iz okruženja (zvuk, miris, ukus, svetlo, boja).[7]

Bez obzira na realne potrebe za javnim prostorima, savremeni trendovi u oblasti kreativnih industrija imaju za cilj da svojim širim delovanjem na postojeći kontekst ostvare što veći uticaj na oblast kulture, medija i sl. Na primeru projekta *CCTV (Central Chinese Television)* mogu se prepoznati svi elementi delovanja kreativnog sektora u veoma širokom kontekstu. Objekat je projektovan od strane globalnog svetskog arhitektonskog biroa OMA – Office for Metropolitan Architecture, kojim rukovodi poznati svetski arhitekta Rem Koolhaas. Simbolika koju prenosi objekat vizuelnim i medijskim uticajem oslikava paradigmu prenošenja kulturnih praksi u poslednjoj deceniji, u čemu Kina ima dominantnu ulogu. S druge strane, oslikava ukidanje granica u globalnoj razmeni kreativnih industrija, s obzirom da predstavlja jedan od prvih objekata evropskih arhitekata. U tehnološkom smislu, primenjuje najsavremenija dostignuća informacionih tehnologija kao vizuelni izraz – softver za proračun statičkih uticaja u građevinarstvu u ovom slučaju postaje jezik arhitekture formiranjem spoljne fizičke strukture ekscentrično pozicioniranog objekta velikih razmera.

7 Mitrašinović M., *Total landscape, Theme Parks, Public Space*, UK 2006. pp.31-32.

Slika 2: Superstar: A Mobile China Town, 2008.

Slika 3: CCTV (Central Chinese Television)

Zakonitosti u procesima transformacije prostora ne postoje pošto procesi o kojima govorimo spontano bivaju implodirani u kontekst koji posmatramo. Formu ovakve transformacije oblikuje značaj socijalnih, geopolitičkih i ekonomskih prilika. U intervjuu urednika časopisa *Perspecta 39* sa autorom koncepta za *Kuwait City*, autor Nader Tehrani infrastrukturu opisuje u kontekstu prirodnih i geopolitičkih uslova transformacije grada kao potrebu za transportom i skladištenjem.[8] Bez obzira na različitosti, primena kriterijuma urbaniteta proizvodi singularno prostore koji se ponavljaju u različitim kontekstima. To su prostori koje karakterišu osnovne aktivnosti – kretanje i mirovanje: stanovništva, roba, usluga, a pre svega informacija.

Evropski gradovi su razvojem kreativnih industrija, za razliku od drugih primera u svetu, morali da ostvare metamorfozu prostora uz drugačiji pristup razvoja, s obzirom na prostorna i administrativna ograničenja. Evropska kultura razvijala je svoje prostorne prakse i upravne sisteme vekovima, a samim tim i stanovništvo je u nekoj meri postalo manje podložno brzim i nepredvidivim transformacijama. Suština leži u temeljima ekonomske razvijenosti zemalja, kao i društvenog uređenja u prethodnom periodu. Eksplozija grada velikih regionalnih migracija u Zapadnoj Evropi je ostvarena u dvadesetom veku. Ovakav regionalno otvoren i ekološki čistiji metropolitenski grad primeren pešaku, sa velikim dnevnim prirastom stanovnika i uravnoteženim tržištem nekretnina, u trenutku informatičke revolucije zadržava primarne odlike prostorne organizacije. Identitet i snaga ovih gradova zasniva se na tekstu prošlosti, bez izrazitih potreba za ostvarivanjem potpuno novog identiteta. S druge strane, makroekonomski agregati, kao što su stanovništvo ili prirodni resursi, su u ovim okruženjima iscrpljeni i ne mogu biti pokretačka snaga razvoja kao što je to slučaj u zemljama u razvoju, gde je

[8] „Office dA: Proposal for the Kuwait City Villa Moda," *Perspecta 39. The Yale Architectural Journal*, 2007, p. 106. „P39: It is fascinating to think about a Middle East network of infrastructure where transport becomes a way of integrating different regions. NT: Well, when I say infrastructure I do mean transportation, but beyond that I refer to the amount of warehouse, structures, and houses required for the effort.Imagine how much space it takes to store the goods to feed 100,000 soldiers, for instance."

proces urbanizacije u toku. Nasuprot tome, ovi gradovi imaju potrebu da prihvate nove trendove privrednog razvoja, zasnovanog na kreativnim industrijama[9] i bržoj razmeni informacija i usluga, pa stoga stvaraju nove modele razvoja koji će očuvati tekst prošlosti, obezbediti nedostupne resurse i istovremeno obezbediti ravnotežu u takmičenju sa novoformiranim gradovima nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Razmere ovih transformacija se mogu posmatrati na lokalnom i regionalnom nivou ukrupnjavanjem i formiranjem klastera privrednih subjekata ili regiona, pa u prilog ovoj tezi možemo sagledati koncepte razvoja severnog dela Švajcarske[10] kao zone kontinualnog urbaniteta, gde arhitektura ne dolazi do izražaja kao infrastruktura i društvene prakse. Odgovor razvoju savremenih *megagradova* u Aziji predstavlja globalna strategija razvoja Evropske unije na globalnom i državnom nivou, ali i formiranje urbanih klastera sa dominacijom kreativnih industrija – *Mega-City Regions,*[11] gde su prepoznate zone Londona, Pariza, Amsterdama, Brisela, Frankfurta (Majnske oblasti), Rurske oblasti, Dablina, Ciriha itd. Bez obzira na prepoznavanje obrasca razvoja savremenog grada, veliki broj različitosti[12] i dalje ima u Evropi ključnu ulogu u zadržavanju prostornog identiteta grada.

9 Jovičić S. „Međunarodni okviri za razvoj kreativnih industrija – Preporuke za zemlje u tranziciji". Tekst je deo knjige S. Jovičić i H. Mikić, *Kreativne industrije u Srbiji*, Beograd 2006, str. 240-259.

10 Diener R., et al., Networks, Borders, Differences: Toward a Theory of the Urban, *Switzerland: An Urbain Portrait,* Basel 2006, str. 214.

11 Pain K., Cities To Global Cities : The Rise Of The Global City-Region In North-West Europe, Globalisation and World Cities (GaWC) Research Group, Loughborough University. *XLI Colloque de L'ASRDLF Villes et teritoires face aux defis de la mondialisation*, Dijon, 5-6 September 2005. *POLYNET* (*Sustainable Management of European Polycentric Mega-City Regions*) se bavi istraživanjem mreža gradova u Evropi baziranih na razmeni ekonomije znanja (Knowledge – Intensive Advanced Producer Services).

12 Diener R., et al., Op. cit. pp.164-173. Pojam različitosti se uvodi u istraživanju urbanog pejzaža Švajcarske. Takođe Anri Lefevr (Henry Lefebvre) u svojoj knjizi ispituje prostor grada kroz diskontinuitet istraživačkog procesa, kroz razlike i njihov važan uticaj na transformacije gradskog prostora, videti: Lefebvre H., *The Production of Space* (1974), Oxford 1991. str. 373.

Metamorfoza prostora Beograda
na pragu trećeg milenijuma

U Beogradu ovakvi uticaji se javljaju kroz brojne aktivnosti u oblasti kulture i javnih događaja, ali se sve češće javljaju i konkretne inicijative javnih institucija u oblasti infrastrukture i strategije privatnog kapitala u pravcu formulisanja novih društvenih vrednosti i semioloških poruka kroz koncept Beograda kao grada 21. veka. Prema Šuvakoviću, arhitektura kao diskurzivna praksa predstavlja vizuelno prostorni jezik: "nova paradigma u arhitekturi u tranzicionim društvima ne uzima u obzir velika arhitektonska ostvarenja ili skupa spektakularna otvaranja "kulturnih politika" kroz programe muzeja, opera, kulturnih centara, šoping molova, poslovnih kompleksa i sl., već se transformacija legitimiše kroz arhitektonsku vizuelno – prostornu sliku političke, ideološke i ekonomske strukturne promene identiteta savremenog građanina."[13]

Komparativno posmatranje određenih problemskih pitanja sa geopolitički bliskim primerima i pored generalnih obrazaca sukoba javnog i privatnog interesa na primeru Zagreba daje ograničene rezultate,[14] s obzirom na dominantan regionalni značaj Beograda u transferu kapitala. On takođe pominje haos – neuređenost i nespremnost državnog aparata da prihvati udare globalnog kapitala. Ako sagledamo dosadašnje stručne aktivnosti u planiranju grada, možemo reći da se Beograd posmatra decenijama u kontekstu kontinualno izgrađenog područja, u kome ne postoji analiza regionalnog interkulturalnog značaja kroz razvoj njegove strukture pulsiranjem u savremenim infrastrukturnim mrežama primerenim svetskom razvoju. Infrastruktura grada se na pragu dvadeset prvog veka sagledavala kao materijalni medij tradicionalnog

13 Šuvaković M., Architecture As Cultural Practice, *Serbian Architectural Journal* (Beograd), Volume 1, Number 3, 2009. str. 180.

14 Odak T., *Hrvatska arhitektura dvadesetog stoljeća: neostvareni projekti*, Zagreb 2006, str. 69. Autor teksta opisuje probleme razvoja grada Zagreba u tranziciji: "Odluke i zakoni doneseni na temelju „tranzicijskih pretpostavki" znače neupitno pretpostavljanje pojedinačnog i vlasničkog naspram komunalnog što dovodi do ukidanja dvaju principa neophodnih za funkcioniranje grada: planiranja kao metode ostvarenja zajedničkih i pojedinačnih interesa i ciljeva; urbanizma kao discipline koja se služi metodom planiranja. Eto nas u ruralnom krajoliku visoke graditeljske i populacijske koncentracije. U teoriji i praksi urbanizma do danas nedosegnutim vrhuncem kaosa."

shvatanja urbanizma, što je danas, ipak, uz primenu ekonomije znanja i kreativnog sektora u velikoj meri promenjeno, pa je i ona dobila ulogu „digitalnog medija multidisciplinarnog poimanja prostora".[15]

Srbiji je u prethodnom periodu nedostajala strategija vlasti i kompetentnih organizacija za prezentaciju „nove ere" kroz arhitekturu, čime je načinjena praznina u vrlo važnoj disciplini – umetnosti i veštinama građenja. Kreativni potencijali i izvedeni arhitektonski koncepti u prethodnom periodu ostali su anonimni za šire regionalno i evropsko okruženje usled izolacije i prekida u razmeni informacija devedesetih godina dvadesetog veka, koja je imala uticaja i na ovu deceniju.[16] Inicijative gradskih vlasti u oblasti infrastrukturnih projekata u početku nisu obuhvatale širi društveni značaj identifikacije kreativnih industrija, što se ocrtava kroz anonimne projekte mostova, metroa, i planove ubrzanog razvoja grada. Koncepti koji su se javili prethodnih godina, pre svega na Novom Beogradu, u potpunosti su imali oličenje globalnog transfera svetskog kapitala na lokalno srpsko tržište, formirajući ambijente korporativne arhitekture bez zapisanog lokalnog ili regionalnog teksta kulture, na primerima savremenih poslovnih kompleksa, šoping molova i uslužno komercijalnih objekata, od kojih vredi pomenuti brojne izvedene objekte: *Airport City, Delta City, Savograd, PC Ušće, EXPO Centar, GTC, Galerija Apartmani* itd. Poslednjih godina gradske vlasti pokazuju jasan zaokret u uključivanju kreativnog sektora u oblasti advertajzinga grada, ali i implementacije konkretnih projekata. Značajan uticaj u ovom zaokretu ima Projekat Beograd[17] (2003-2006), koji je predstavljao multidisciplinarnu viziju Beograda za treći milenijum, sa osnovnim ciljem da pobudi pažnju intelektualne elite, kao i domaće i inostrane javnosti. Usvajanje novih vizuelnih i prostornih simbola Beograda za 21. vek tek danas postaje cilj šireg upravnog, intelektualnog i kulturnog miljea grada,

[15] Sassen S., Koob H., „Razumijevanje grada u globalnom digitalnom dobu: između topografskog prikaza i oprostorenja projekata moći" *Arhitektura* (Zagreb), br. I (215) god. LII (2003) str.7-13.

[16] Lazović Z., Architecture „The Zero Decade Of Architecture In Belgrade And Serbia", *Serbian Architectural Journal* (Belgrade), Volume 1, Number 1, 2009.

[17] www.projectbelgrade.com

dajući dobar impuls i privatnom kapitalu. Brojni projekti u pripremi, kao i medijski poduhvati, pokrenuli su nove ideje budućeg razvoja Beograda prema smernicama modela razvoja koji predstavlja simbiozu svetskih stremljenja na početku trećeg milenijuma. Ovi projekti nastali su kao posledica aktivnosti javnih institucija ili privatnog kapitala – Most preko reke Save (2003), Belam metro (2003), Marina Dorćol (2002--2010), Belgrade Danube Waterfront (2009).

Posmatrajući arhitektonske objekte, u kontekstu razvoja paradigme informatičko-tehnološkog društva, treba izdvojiti objekte kao što je ComTrade centar i EXPO Centar, Delta City i PC Ušće, koji predstavljaju realan odraz novih potreba potrošačkog društva, privatnog kapitala i transformacije društvenih navika i rekonstitucije srednjeg sloja stanovništva nakon kriznog perioda. Ovi objekti eksplicitno prenose arhitektonskim diskursom simboličke poruke globalne informatičke ekonomije, kao i tranzicije postsocijalističkog u liberalno potrošačko društvo upotrebom raznovrsnih kulturnih praksi. Pored arhitektonskih objekata, tu su i medijski događaji koji za cilj imaju promociju globalnih kreativnih industrija oblikovanih kroz reciklažu prostora kao što je *Mikser festival*, koncentrisanje tematskih kulturnih i komercijalnih izložbi kao što su *Belgrade Design Week* i *BINA – Beogradska internacionalna nedelja arhitekture* i sl.

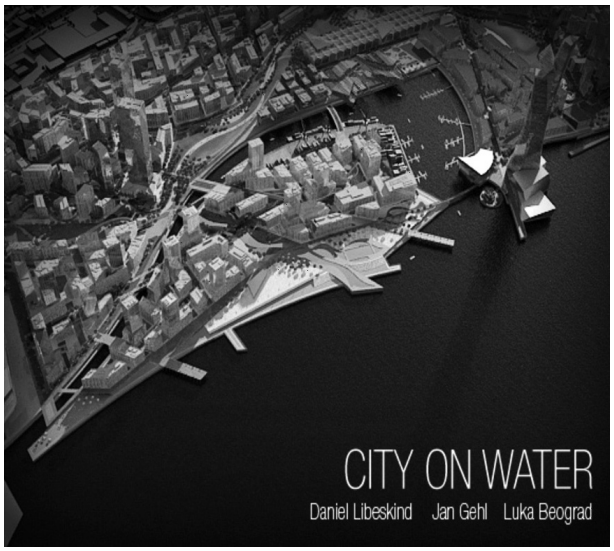

Slika 5: Belgrade Danube Waterfront, 2009.

Zaključak

Ovo istraživanje, pored rasvetljavanja određenih paradigmi, ostavlja veliki broj pitanja čiji se odgovori kriju u različitostima razvoja, a kojima ćemo zaključiti ovu raspravu. Postavlja se pitanje: da li se sadašnji trenutak razvoja grada i globalnog društva može tumačiti kao dostizanje ideje *Ekumenopolisa*, ili on predstavlja prelomnu tačku zasićenja – trenutak prepoznavanja amplituda u razvoju gradova, nakon koje nastupa neki vid recesije? Šta se dešava u gradu nakon superfunkcionalizma, virtuelnog funkcionalizma, kako ga naziva Nuvel (Jean Nouvel) u svojim raspravama[18] sa Bodrijarom (Jean Baudrillard)?

Može se zaključiti da ideja savremenog grada tehnološke ere trećeg milenijuma ima jednu veoma važnu konstantnu osobinu – svakodnevnu promenljivost. S obzirom na učešće celokupne ljudske zajednice u formiranju slike ovakvog grada, identiteti koji se javljaju kao posledica dominacije ekonomije znanja, političkih ili društvenih promena, predstavljaju nove makroekonomske agregate koji konstantno transformišu osnovni obrazac – model budućeg razvoja. Nekada, u prošlosti, bilo je jasno šta predstavlja srednjevekovni grad, industrijski i postindustrijski grad. Oni su se razvijali u zavisnosti od međuodnosa makroekonomskih agregata, ali su posedovali zonu uticaja koja nije podrazumevala planetarne ambicije. U ovom trenutku, brzina protoka informacija u svetu dovela je do toga da gradovi postaju neposredni reprezenti države i nacije. Jezik kojim gradovi ostvaruju spoljne uticaje odavno prevazilazi jezik arhitekture, kroz dominantnu ekonomiju znanja. Arhitektura svakako jeste najizrazitiji vizuelni okvir kroz koji se identifikuje moć i položaj savremenog grada tehnološke ere, ali sama arhitektura je prestala da bude osnovni cilj njenog stvaranja. Ona je artefakt koji se prenosi kao brend i kreativni impuls dok još nije izgrađena u prostoru, a na kraju se čak može identifikovati i kao iscrpljeni resurs. Osnovni cilj jeste informacija i kreativnost koja se prenosi kroz niz strateški organizovanih razmena tekstova kulture, društvenih praksi i medijskih događaja.

[18] Baudrillard J., Nouvel J., *Singularni objekti – arhitektura i filozofija,* Zagreb 2008, str.69.

LITERATURA

Anonim. „Office dA: Proposal for the Kuwait City Villa Moda," *Perspecta 39. The Yale Architectural Journal*, 2007,

Baudrillard J., Nouvel J., *Singularni objekti- arhitektura i filozofija.* AGM Zagreb, 2008.

Diener R., et al., Switzerland: An Urbain Portrait, Basel, Birkhäuser, 2006.

Harvey D., *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development,* Verso, London 2006.

Jovičić S., Mikić H., *Kreativne industrije u Srbiji*, British Council, Beograd, 2006. Str. 240-260. Pristup 04. 06. 2010. http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/10/14/download_ser_lat

Lazović Z., The Zero Decade Of Architecture In Belgrade And Serbia, *Serbian Architectural Journal* (Belgrade), Volume 1, Number 1, 2009.

Odak T., *Hrvatska arhitektura dvadesetog stoljeća: neostvareni projekti*. Studio forma urbis: UPI-2M plus, Zagreb 2006.

Matly M., Dillon L., *Dubai Strategy: Past, Present, Future,* Harvard Business School, 2007. pristup 04. 06. 2010.

http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/matly_paper1.pdf

Mitrašinović M., *Total landscape, Theme Parks, Public Space*, Ashgate Publishing, UK, 2006.

Pain K., From Cities To Global Cities : The Rise Of The Global City-Region In North-West Europe, Globalisation and World Cities (GaWC) Research Group, Loughborough University. *XLI Colloque de L'ASRDLF Villes et teritoires face aux defis de la mondialisation*, Dijon, 5-6 September 2005. pristup 04.06.2010.

http://www.socialinnovationexchange.org/files/event/attachments/Pain%20GaWC%20paper%202004.pdf

Perović M., *Anatomija Beograda: Research into the Urban Structure of Belgrade*, Plato, Beograd 2002.

Sassen S., Sassen-Koob H., Razumijevanje grada u globalnom digitalnom dobu: između topografskog prikaza i oprostorenja projekata moći, *Arhitektura*, br. I (215) god. LII, Zagreb 2003.

Slater E., The Flickering Global City, *Journal of World-Systems Research*, X, 3, 2004, pp.591-608. Pristup 06.04.2010. http://jwsr.ucr.edu/archive/vol10/number3/pdf/jwsr-v10n3-slater.pdf

Šuvaković M., Architecture As Cultural Practice, *Serbian Architectural Journal*, Volume 1, Number 3, Belgrade 2009.

Bratislav Ilić
Beograd University, Faculty of Architecture –
Construction Systems and Spacial Structure Department

CREATIVE SECTOR AND SPACE METAMORPHOSIS: CITY OF INFORMATION-TECHNOLOGICAL AGE OF THE 21th CENTURY

Summary

Creative industries play an important role in creating arch of the third millennium architecture. The idea of new cities in digital age has transformed space and moving review of physical constraints of architecture. Direct reflection of the implementation of the futuristic concepts is expressed in the twenty first century, technological innovation and transfer of knowledge, using modern technology and materials to create new concepts of space of the city, which have a new visual, semantic, social, geopolitical and other messages.
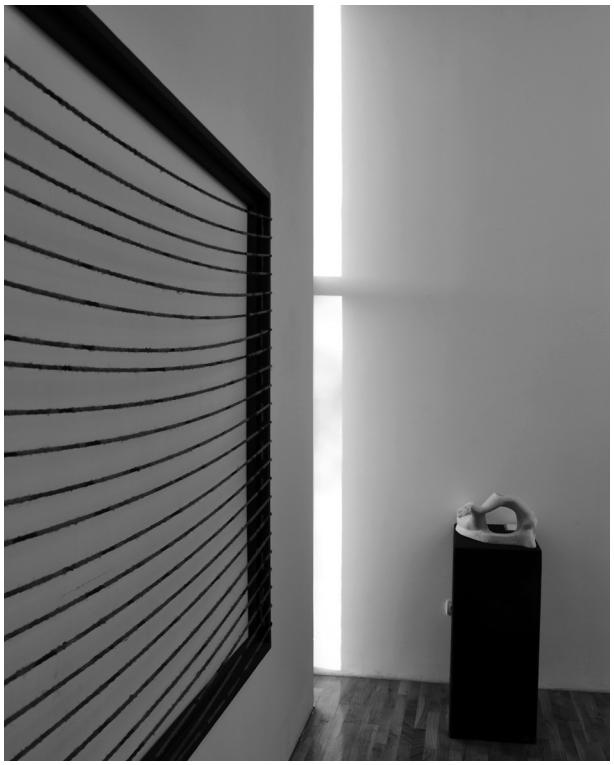
Key words: *City, space transformation, digital-tehnological age, creative industries*